

Apie leksikono paiešką plačiau

Vartosenos modeliai ir reikšmės

- Vartosenos modeliai yra susieti su konkrečiomis aprašomojo žodžio reikšmėmis (*Antraštyno vienetų paieškoje* kortelė *Reikšmės*). Pasirinkus konkretų modelį, matyti trijų spalvų lentelė, kurioje atskiri stulpeliai žymi gramatinį, semantinį ir leksinį lygmenį. Modelis skaitomas iš viršaus į apačią: pirmas lygmuo yra gramatinis (žymimas mėlyna spalva), antrasis lygmuo – semantinis (rausva spalva), trečiasis lygmuo – leksinis (violetinė spalva).

MOKOMASIS LIETUVIŲ KALBOS VARTOSENOS LEKSIKONAS

3 REIKŠMĖ

3.1 modelis:

[Sub] [BĖGTI_prs] [Adv]

Sub	abstraktas	laikas
BĖGTI_prs	Pred	BĖGTI_prs
Adv	būdas	greitai

- Kaip greitai bėga laikas!
- Kodėl senstant atrodo, kad laikas bėga greičiau?

Dariniai: [prabėgti](#)

Pavyzdyje matyti veiksmažodžio *bėgti* 3-iosios reikšmės 3.1 modelis, kurio gramatiniame lygmenyje užfiksuota, kad kartu su *bėgti*, kuris reiškiamas esamojo laiko forma (žymima BĖGTI_prs), čia vartojamas subjektas (žymi veikėją) ir būdo aplinkybė (žymima Adv). Semantiniame ir leksiniame lygmenyje prie to, ką sužinome apie gramatines ypatybes, dar galime pridėti, kad veikėjas šiame modelyje yra abstraktas – *laikas*, o būdo aplinkybė reiškiamą prievieksmiu *greitai*. Taip išryškėja, kuo 3-ioji *bėgti* reikšmė skiriasi nuo 1-osios (čia subjektas – asmuo arba gyvūnas) ir 2-osios (čia subjektas – skystis, pvz., *vanduo*, *kraujas*). Skiriasi ir aplinkybių reikšmės.

- Kartais reikšmių skirtumai atsispindi jau gramatiniame modelių lygmenyje, tačiau dažniausiai – semantiniame ir leksiniame. Reikšmės skiriasi pagal dažnumą, vienoms žodžio reikšmėms būdinga įvairesnė raiška (vadinasi, daugiau modelių), kitos gali būti realizuojamos tik vienu modeliu: pvz., veiksmažodžio *bėgti* išskirtos 3 reikšmės: prie 1-osios reikšmės nurodyti trys vartosenos modeliai, prie 2-osios – du vartosenos modeliai, prie 3-iosios – tik vienas.

1 REIKŠMĖ

⊕ 1.1 modelis:

O arklys bėgo laukais tolyn.

⊕ 1.2 modelis:

Bėgu į kiemą! Labai mėgstu žaisti futbolą!

⊕ 1.3 modelis:

Per girią ėjo du draugai, ir juos užpuolė lokys. Vienas šoko bėgti, įlipo į medį ir pasislėpė, o kitas liko ant kelio.

Dariniai: [pabėgti](#), [išbėgti](#), [nubėgti](#), [atbėgti](#), [pribėgti](#), [užbėgti](#), [jsibėgėti](#), [prabėgti](#), [apibėgti](#), [bėgioti](#), [bėgiai](#), [bėgimas](#), [bėginėti](#)

2 REIKŠMĖ

⊕ 2.1 modelis:

Tualete bėga vanduo.

⊕ 2.2 modelis:

Pakėliau galvą ir pažvelgiau į jį. - Tau bėga kraujas! - susirūpino jis. - Menkniekis. Viskas gerai, - atsakiau.

3 REIKŠMĖ

⊕ 3.1 modelis:

Kaip greitai bėga laikas!

Dariniai: [prabėgti](#)

- Gramatiniame lygmenyje pateikiamos **sintaksinės funkcijos** (pvz., subjektas, objektas ir kt.) ir tas funkcijas perteikiančių kalbos dalių **gramatinės ypatybės** (pvz., linksnis, laikas ir kt.) žymimos sutrumpinimais, jie pateikti morfologinių pažymų ir sintaksinių funkcijų pažymų aiškinimo lentelėse.
- Semantiniame lygmenyje nurodytos **leksinės semantinės grupės**. Būdvardžiai skirstyti į tris grupes: fizinius (pvz.: *aukštas, mažas, stiprus*), vertinamuosius (pvz.: *geras, gražus, malonus*) ir rūšinius (pvz.: *medinis, fizinis*). Veiksmažodžiai klasifikuoti į žyminčius aktyvų veiksmą (pvz.: *bėgti, skaityti, daryti*), savaiminį procesą (pvz.: *lyti, snigti, temti*) arba būseną (pvz.: *mylėti, gulėti, tikėtis*). Daiktavardžiai semantiškai klasifikuoti smulkiau, išskirtos tokios grupės kaip asmuo, kūno dalis, tapatybė, vardas, profesija, rūšis, kolektyvas, šalis, augalas, daiktas, vieta, matmuo, veiksmas ir kt.
- Leksiniame lygmenyje nurodomi **kolokatai** – žodžiai, su kuriais įprastai vartojamas aprašomas žodis (pvz., veiksmažodžio *bėgti* kolokatai yra *laikas* ir *greitai*). Kolokatu laikytas 3 arba daugiau kartų *Mokomajame tekstyne* kartu su aprašomu žodžiu pavartotas žodis.
- Atitinkamo žodžio (junginio) **reikšmės** leksikone išdėstomos nebūtinai nuo pirminės (seniausios) iki naujausios. Dažniausias reikšmės rodo didelis modelių skaičius arba didelis modelio produktyvumas (jis matyti iš pavyzdžių skaičiaus).
- Visuose vartosenos modelių lygmenyse statmenu brūkšniu žymimas **variantiškumas**. Pavyzdžiui, veiksmažodžio *bėgti* 1-osios reikšmės 1.2 modelyje variantiškumas pažymėtas gramatiniame lygmenyje: užrašyta, kad aplinkybė gali būti reiškiamą trimis prielinksninėmis konstrukcijomis:

1.2 modelis:

[Sub] [BĖGTI] [i Adv_acc][per Adv_acc][prie Adv_gen]

Sub	asmuo
BĖGTI	Pred
i Adv_acc per Adv_acc prie Adv_gen	vieta

- Bėgu į kiemą! Labai mėgstu žaisti futbolą!
- Prieš išeidamas patikrinu, ar visur išjungta elektra. Užrakinęs duris bėgu į stotelę.
- Bėkit per aikštę!
- Bėkime prie upės!
- Bėk prie ugnies pasišildyti.

Informacija apie tartį ir kirčiavimą

- Beveik visa fonetinė ir tarties informacija yra pateikta *Antraštyno vienetų paieškos* kortelėje *Fonetinė informacija*: sukirčiuota antraštinė žodžio forma, transkripcija, garso įrašas. Transkribuota tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) rašmenimis, transkripcijos žymėjimai paaiškinti čia: <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/tartis/transkripcija/>.
- Prie daiktavardžių ir būdvardžių nurodyta kirčiuotė. Jeigu žodis turi du kirčiavimo variantus, pateikiama informacija apie abu variantus (pvz., būdvardis *asmeninis* gali būti kirčiuojamas pagal pirmąją arba pagal antrąją kirčiuotę):

Antraštyno vienetų paieška

Kolatų paieška

Apie leksikoną

Apie paiešką

Antraštynas

ą č é ę į š ū ū ž

asmeninis

Ieškoti

ASMENINIS adjective (134)

Reikšmės

Kaitybinės formos

Fonetinė informacija

asmeninis | asmėninis [es'm'ɛ'n'm'ɪs | ɐ²'s'm'æ:n'm'ɪs] (kirčiuotė: 2 | 1) ▶

- *Antraštyno vienetų paieškos* kortelėje *Kaitybinės formos* pateiktos sukirčiuotos visos žodžio formos, kuriomis jis pavartotas tekstyne. Jeigu žodis turi du kirčiavimo variantus, kaitybinės formos sukirčiuotos pagal abu variantus.

Gramatika

- Prie antraštinių žodžių yra pateikiama kalbos dalis. Kalbos dalis taip pat nurodoma prie frazeologizmų (pvz., *akis paganyti* – verb) ir frazių, atliekančių jaustuko funkciją (pvz., *labai malonu* – interjection). Sudėtinuose pavadinimuose morfologinė informacija pateikiama kiekvienam žodžiui junginio žodžiui (pvz., *oro uostas* – noun_sg.gen noun).
- Prie antraštinių žodžių kalbos dalies pažymos pateikta papildomų pažymų, jeigu 1) daiktavardis vartojamas tik vienskaita arba tik daugiskaita, pvz.: *dėmesys* noun_sg; *akiniai* noun_pl; 2) daiktavardis ar veiksmažodis yra sangražinis, pvz.: *apsilankymas* noun_refl; *klausytis* verb_refl.
- *Antraštyno vienetų paieškos* kortelėje *Kaitybinės formos* nurodyta, kokiomis formomis aprašomas žodis yra pavartotas mokomojo tekstyno rašytinėje dalyje, nurodytos morfologinės pažymos pagal Leipcigo formatą (žr. morfologinių pažymų aiškinimo lentelę).
- Informacija apie žodžių **gramatinį junglumą** pateikiama **vartosenos modeliuose**, pirmajame – gramatiniame – lygmenyje. Čia fiksuojama informacija apie **sintaksines ypatybes**, kurios parodomos **sintaksinėmis funkcijomis**, pvz., Sub – subjektas, Obj – objektas, Pred – vientisinis predikatas, Adv – aplinkybės ir kt. (žr. sintaksinių funkcijų pažymų aiškinimo lentelę).

Gramatiniame vartosenos modelio lygmenyje yra fiksuojamos ir aktualios **morfologinės ypatybės**, pvz.: Obj_acc – objektas, reiškiamas galininko linksniu, kurį nurodo santrumpa *acc*, pridėta prie sintaksinės funkcijos *objektas*. Iš **morfologinių kategorijų** modeliuose dažnai nurodoma: linksnis, skaičius, tam tikra veiksmažodžio forma, pvz., liepiamoji nuosaka, trečiasis asmuo, dalyvio forma (žr. morfologinių pažymų aiškinimo lentelę).

Vartosenos modelio gramatiniame lygmenyje parodytas gramatinis junglumas: pvz., daiktavardžio *sveikata* 1.5 modelyje matyti, kad vartojamas kartu su veiksmažodžiu šis žodis atlieka objekto funkciją ir, priklausomai nuo veiksmažodžio, reikia parinkti arba žodžio *sveikata* galininką (žymima SVEIKATA_acc), pvz., *saugoti sveikatą*, arba įnagininką (SVEIKATA_ins), pvz., *rūpintis sveikata*, arba vartoti su prielinksniu, pvz.: *pasiteirauti apie sveikatą*.

- **Pagalbiniai ir pusiau pagalbiniai veiksmažodžiai** (pvz., *būti*, *galėti*, *turėti*) yra dažnai vartojami mokomajame tekстыne, tačiau leksikone atskirais įrašais neaprašomi, nes jų vartosenos ypatybės aiškiai matyti savarankiškų žodžių vartosenos modeliuose. Kai kurie veiksmažodžiai (*imti*, *laikyti*) gali būti vartojami ir kaip savarankiški, ir kaip nesavarankiški, tokie veiksmažodžiai įtraukti į antraštinę ir jiems yra parengti aprašai.
- **Nekaitomųjų kalbos dalių** – dalelyčių, jungtukų ir prielinksnių (pvz., *tik*, *dar*, *turbūt*, *beje*, *aplink*) leksikono antraštyne yra labai mažai, šios kalbos dalys aprašomos, jeigu tam tikras žodis savo forma gali būti ir kaitoma, ir nekaitoma kalbos dalis, pvz., kadangi viena iš veiksmažodžio *vadintis* formų *vadinas* vartojama ir dalelytės funkcija, leksikone parengti du įrašai – veiksmažodžio *vadintis* ir dalelytės *vadinas*.

Leksinis junglumas

- Informacija apie žodžių **leksinį junglumą** pateikiama **vartosenos modelių** trečiajame – leksiniame – lygmenyje. Čia nurodomi **kolokatai** – žodžiai, su kuriais įprastai vartojamas aprašomas žodis (pvz., veiksmažodžio *bėgti* kolokatai yra *laikas* ir *greitai*). Kolokatu laikytas tris arba daugiau kartų mokomajame tekстыne kartu su aprašomu žodžiu pavartotas žodis.

MOKOMASIS LIETUVIŲ KALBOS VARTOSENOS LEKSIKONAS

3 REIKŠMĖ

3.1 modelis:

[Sub] [BĖGTI_prs] [Adv]

Sub	abstraktas	laikas	
BĖGTI_prs	Pred	BĖGTI_prs	
Adv	būdas	greitai	

- Kaip greitai bėga laikas!
- Kodėl senstant atrodo, kad laikas bėga greičiau?

- Leksikone veikia **Kolokatų paieška**: čia galima rasti žodžių, kuriems mūsų ieškomas žodis yra dažnas kolokatas. Pavyzdžiui, įvedus veiksmažodį *sveikinti*, bus nurodytas daiktavardis *proga*:

MOKOMASIS LIETUVIŲ KALBOS VARTOSENOS LEKSIKONAS

Antraštyno vienetų paieška **Kolokatų paieška** Apie leksikoną Apie paiešką Antraštynas

ą č é ę į š ū ū ž

sveikinti

PROGA noun (156)

Daiktavardžio *proga* apraše yra 8 modeliai (žr. **Antraštyno vienetų paiešką**), bet **Kolokatų paieškoje** prie rezultatų bus nurodomas tik tas *proga* modelis, kuriame vartojamas kolokatas *sveikinti*, t. y. tik 1.1 modelis. Išskleidus šį modelį, matyti, kad *proga* kartu su nederinamuoju pažyminiu reiškia priežastį *gimtadienio proga* ir kartu su *sveikinti* sudaro kolokaciją *sveikinti gimtadienio proga*.

sveikinti

Ieškoti

PROGA noun (156)

Reikšmės

Kaitybinės formos

Fonetinė informacija

1 REIKŠMĖ

1.1 modelis:

[Pred] [AtrN+PROGA_sg.ins]

Pred	aktyvus	sveikinti
AtrN+PROGA_sg.ins	priežastis	gimtadienio+PROGA_sg.ins

- Miela Rasa, Nuoširdžiai sveikinu Tave gimtadienio proga.
- Sveikinu tave gimtadienio proga ir linkiu daug laimės!

- **Kolokatų paieškoje** galima susirasti informacijos apie tuos žodžius, kurie neįtraukti į leksikono antraštiną. Pavyzdžiui, žodžio *įspūdis* nėra tarp antraštinių žodžių, vadinasi, jo nerasime per **Antraštyno vienetų paiešką**, tačiau jį galime rasti tarp aprašytų antraštinių žodžių kolokatų: pasirinkę **Kolokatų paiešką** ir įvedę *įspūdis*, sužinosime, kad šis žodis sudaro kolokacijas su būdvardžiais – *blogas įspūdis*, *geras įspūdis*, *malonus įspūdis*, su veiksmažodžiais *daryti*, *padaryti įspūdį*, *palikti įspūdį*.

Antraštyno vienetų paieška

Kolokatų paieška

Apie leksikoną

Apie paiešką

Antraštynas

ą č é ė į š ū ū ž

įspūdis

Ieškoti

BLOGAS adjective (154)
DARYTI verb (523)
GERAS adjective (1110)
MALONUS adjective (312)
NAUJAS adjective (842)
PADARYTI verb (411)
PALIKTI verb (270)
SUDARYTI_2 verb (114)

Žodžių daryba

- *Antraštyno vienetų paieškoje* ieškant pagal žodžio dalį, galima matyti susijusius darinius, pvz., vadin -> *vadinti, vadintis, pavadinti, išvadinti*.

MOKOMASIS LIETUVIŲ KALBOS VARTOSENOS LEKSIKONAS

Antraštyno vienetų paieška Kolokatų paieška Apie leksikoną Apie paiešką Antraštynas

ą č é ė į š ū ū ž

vadin| x

ieškoti

Paieško

- vadinti
- pa**va**dinimas
- pa**va**dintis
- pa**va**dinti
- iš**va**dinti

- Dariniai nurodomi prie konkrečios antraštinio žodžio reikšmės. Pateikiami dariniai, kurie pavartoti mokomajame tekстыne. Dariniai yra su aktyviomis nuorodomis: paspaudus ant pasirinkto darinio, jo aprašas atveriamas atskirame lange.

MOKOMASIS LIETUVIŲ KALBOS VARTOSENOS LEKSIKONAS

Antraštyno vienetų paieška Kolokatų paieška Apie leksikoną Apie paiešką Antraštynas

ą č é ė į š ū ū ž

vadinti

ieškoti

VADINTI verb (338)

Reikšmės Kaitybinės formos Fonetinė informacija

1 REIKŠMĖ

- 1.1 modelis:
Į visas vyresnes moteris, taip pat ir netekėjusias, įprasta kreiptis „ponia“, nebent pati moteris primygtinai reikalautų vadinti ją panele.
- 1.2 modelis:
Uogomis arba tiesiog braškėmis vadinami tariamieji vaisiai sunoksta birželio-liepos mėnesį.
- 1.3 modelis:
Mūsų bendrabutis vadinamas Kamčiatka...
- 1.4 modelis:
Iki šiol išlikę vadinamosios Panemunės pilys ir piliakalniai – Panemunės, Raudonės, Veliuonos, Seredžiaus, Raudondvario.

Dariniai: vadinasi, vadintis, pavadinti, išvadinti, nevadinti, pervadinti

- Darybiškai panašūs, bet semantiškai su antraštiniu žodžiu nesusiję žodžiai (pvz., *sakyti* ir *užsakyti*) pažymimi specialiu ženklu #. Jei sąsaja nustatoma tik diachroniškai, ji leksikone nežymima, pvz., *tikti* ir *tikslus, tikslas*; *gyti* ir *gyvas*; *skiesti* ir *skaidrus*.

SAKYTI verb (827)

Reikšmės Kaitybinės formos Fonetinė informacija

1 REIKŠMĖ

1.1 modelis:

Jis man sako: „Viskas bus gerai“.

1.2 modelis:

- Ką tu sakai?

1.3 modelis:

...mama sako, kad esu išradingas ir ryžtingas žmogus...

1.4 modelis:

Sako, kad dažnai {mėgėjai} toli pralenkia profesionalus.

1.5 modelis:

Savitus patiekalus turi kiekvienas Lietuvos regionas, todėl kartais sakoma, kad yra ne viena, o daug lietuviškų virtuvių.

1.6 modelis:

Sakykite, ar universitete yra picerija?

1.7 modelis:

Nuo senų senovės pobūvių metu priimta sakyti tostus.

Dariniai: [pasakyti](#), [nesakyti](#), [užsakyti#](#), [įsakyti#](#), [atsakyti_1](#), [atsakyti_2](#), [prisakyti](#), [persakyti](#), [sakykla](#)

- Leksikone gali būti „nutrūkusių“ darybinių ryšių, nes mokomajame tekстыne pavartoti ne visi darybiškai susiję žodžiai, pvz., yra žodis *neįvykti*, bet nėra žodžio *įvykti*, iš kurio padarytas *neįvykti*. Tokiais atvejais leksikone pamatinis žodis nurodomas, bet prie jo prirašomas simbolis @.

Antraštinio vienetų paieška

Kolokataų paieška

Apie leksikoną

Apie paiešką

Antraštynas

ą č é ė i š ū ū ž

neįvykti

Ieškoti

neįvykti verb (11)

Reikšmės Kaitybinės formos Fonetinė informacija

1 REIKŠMĖ

pavyzdys:

- ...žmonės sunerimo, ar jūroje neįvyko kokia nors avarija.
- Taip pat rekomenduojame įsigyti neįvykusios kelionės draudimą (ne vėliau kaip 21d. iki kelionės pradžios, mokant galutinę kelionės kainą).

Pamatinis žodis: įvykti@